

PAVAO KNEZOVIĆ
Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Grada Vukovara 68, HR – 10000 Zagreb
e-mail: pknezovic@gmail.com

TREBA LI PREVODITI PRIJEDLOG *DE* U NASLOVU?

Naslov djela na latinskom često započinje prijedlogom *de*, a rijetko je navedena neka njegova odrednica ili pak apozicija koja pokazuje žanr toga djela. Takav tip naslova u duhu je latinskog jezika, ali ga nije dobro doslovno prevoditi na hrvatski jer funkcionira kao nepotpuna informacija. Hrvatska prevodilačka tradicija u konkretnom slučaju luta: neki ne prevode prijedlog *de*, dok ga drugi prevode. Postojanje prevedenih naslova vrste na hrvatski pokazuje da pretežu doslovni prijevodi. Međutim, duhu hrvatskog jezika sukladni su samo oni prijevodi u kojima nije preveden prijedlog *de*. Izostavljanjem *de* u prijevodu naslova i zamjenom ablativa izvornika nominativom postigao bi se točan prijevod koji je u duhu hrvatskoga jezika.

KLJUČNE RIJEČI: *naslov, prijedlog 'de', prijevod, apozicija*

I.

Opće je poznato da naslov djela na latinskome često započinje prijedlogom *de* (na pr. kod Cicerona *De oratore*, *De inventione*, *De re publica*, *De legibus*, *De officiis*, *De gloria*, *De consulatu suo*, *De auguriis*, *De divinatione*, *De finibus bonorum et malorum*, *De natura deorum*, i sl.) budući da taj prijedlog, pored ostalog, označava predmet djelatnosti osobito iza glagola govorenja i osjećanja, na pr. *disputare de felicitate mortalium* – *raspravljati o sreći smrtnika*. Upravo zbog toga takvu kombinaciju u naslovu kod rimskih pisaca najčešće imaju znanstvena djela, dok ga se ne susreće u naslovima dramskih djela (usp. Plaut, Terencije, Enije, Pakuvije, Akcije itd), te iznimno u naslovima epova, dok nasuprot njima neolatinistički pjesnici vole se njime poslužiti i u poeziji kao na pr. Talijani Mantovano *De calamitatibus temporum* i Sannazaro *De partu Virginis*, Poljak Dantysz *De nostrorum temporum calamitatibus* ili Brazilac José de Anchieta *De Beata Virgine* i niz drugih. Kod Rimljana su gotovo izuzetak Lukrecije Kar (*De rerum natura*) i Klaudije Klaudijan (*O ratu protiv Gildona* – *De bello Gildonico*, *O polentinskom ili gotskom ratu* – *De bello Pollentino sive Gothico*, *Otmica Prozerpine* – *De raptu Proserpinae*). Ako se promotre naslovi rimske književnosti te vrste, lako se može zamijetiti njihova nedorečenost ili nepotpunost, jer u svakom pojedinom slučaju podrazumijeva se

neki neizrečeni dodatak ili apozicija tipa: *dialogus de...*, *disputatio de... tractatus de...* ili općenitije *opus de...*, *liber de...*, *epistula de...* itd. Isti je slučaj kada naslovi počinju prijedlozima *pro* (Pro Milone), *in* (In Verrem), *contra* (Contra Tiberium exulem), *ad* (Ad lites censorias), *apud* (Apud Athenienses) itd. U svakom od tih slučajeva podrazumijeva se neka apozicija kao što su *oratio*, *suasio* ili *dissuasio* i slične njima. Neki su autori bili, rekao bih, sasvim korektni kad su djelo naslovili kao Gaj Julije Cezar *Commentarii de bello Gallico* ili kao M. Porcije Katon *Commentarii iuris civilis*. U *Leksikonu antičkih autora* navodi se samo petnaest takvih naslova (LAA, 1996).¹ Nalaze se tu brojni naslovi koji ne izostavljaju pobližu oznaku žanra kojem pripada konkretno djelo kao na pr. *Ars de nomine et verbo – Gramatika imenica i glagola* (LAA, 1996: 224), *Carmen de ponderibus et mensuris – Pjesma o utezima i mjerama* (LAA, 1996: 471) i sl. Međutim takvi "kompletni" naslovi, koje nije teško prevesti i na hrvatski, nisu brojni, zapravo njih je najmanje i prava su iznimka. Pored spomenutog *Leksikona antičkih autora* izvorni oblik naslova s prijevodom najčešće se, što je razumljivo, susreće u povijestima rimske književnosti. Iako je takva literatura na hrvatskom vrlo oskudna meni se čini da je najpodesnija za upoznavanje s hrvatskom praksom prevođenja tih naslova, koji započinju prijedlogom *de* u rimskoj književnosti. Maixner u prvom kompendiju rimske književnosti na hrvatskom (1884)² i Žepić (1942) u *Pregledu rimske književnosti* naslove navode samo na latinskom. Iosif Moisevič Tronski (1951: 321-566) češće navodi naslove prevedene na hrvatski nego u izvorniku. Prevoditelj u napomeni kaže da je "češće zagledao" u Maixnerovu rimsku književnost "najviše radi toga, da bez osobita razloga ne odstupi od već prihvaćenih stručnih naziva i naslova antičkih djela" (Tronski, 1951: 6). Uzme li se Maixnerova *Historija rimske književnosti* (Zagreb, 1884) kao početak preko Tronskoga i Vratovića³ do *Leksikona antičkih autora* može se reći da je uspostavljena hrvatska tradicija ili neka praksa prevođenja naslova djela rimskih pisaca. Pažnju sam ovaj put usmjerio samo na naslove što započinju s prijedlogom *de* jer mi se čini da i u tim slučajevima ima najviše lutanja i nedosljednosti. Nekad se u prijevodu dodaje vrsta žanra kojoj pripada djelo, iako to izvornik ne spominje, na pr.: *Govor pred cenzorima poslije povratka sa Sardinije – Apud censores cum ex Sardinia rediit* (LAA: 244), te *Komentar Rođanskom zakonu – Ex lege Rhodia* (LAA: 408) ili *Komentar uz Fufijev i Kaninijev zakon – Ad legem Fufiam Caniniam* (LAA: 461), te *U povodu pretorskog edikta – Ad edictum praetoris* (LAA: 392) ili se pak pobliže označava vrsta govora, kao na pr. *U obranu Marka Kanuleja – Pro M. Canuleio* (LAA: 293), *U obranu Tita Anija Milona – Pro T. Annio Milone* (LAA: 324) ili *U obranu Gaja Vera protiv Cicerona – Pro C. Verre contra Ciceronem* (LAA: 294) itd.

¹ LAA = *Leksikon antičkih autora – Lexicon scriptorum antiquorum*. Autori natuknica su: M. Bricko, D. Novaković, D. Salopek, Z. Šešelj i D. Škiljan, stručna saradnica N. Čengić.

² "No i ne gledač na tu pedagoški svrhu, koju sam prije svega imao pred očima, rimska je književnost i sama sobom vele zanimiva, tako da je već po tom vrijedno, da se i na hrvatskom jeziku izda takav kompendij" (Maixner, 1884: III).

³ Vratović, 2008. Prvo izdanje tiskano je 1977. u: *Povijest svjetske književnosti*, knj. 2., Mladost, Zagreb, str. 189–312.

2.

Naslovi djela, što na latinskom počinju s prijedlogom *de*, najčešće se na hrvatski prevode doslovno, kod na pr. *O prirodi bogova – De natura deorum* (Tronski, 1951: 393)⁴. Od dvadeset i četiri takva naslova, koliko sam ih zamijetio kod Tronskog, dvadeset i jedan je preveden doslovno. Odstupljeno je kod navođenja Tacitovih djela: *Životopis Julija Agrikole – Agricola* ili *De vita et moribus Julii Agricolae* (Tronski, 1951: 551) i *Germanija – De origine et situ Germanorum* ili *De origine, situ, moribus et populis Germaniae* (1951: 551), te navodeći ep *Otmica Prozerpine – De raptu Proserpinae* (1951: 564) Klaudija Klaudijana. Vratović navodi šezdeset i jedan takav naslov od kojih je pedeset i osam doslovno preveo. Od te prakse odstupio je samo u prijevodu naslova renesansnih epova Jakova Bunića: *Otmica Kerbera – De raptu Cerberi* i *Kristov život i djela – De vita et gestis Christi* (Vratović, 2008: 128), te spominjući Tacitovo djelo *Agrikola* (2008: 162), ali u tom slučaju nije naveo naslova na izvorniku. U *Leksikonu antičkih autora* je navedeno 556 naslova koji započinju s prijedlogom *de* ne računajući ona djela čiji drugi naslov tako počinje (na pr. *Laelius sive De amicitia*). Od tih samo dvadeset i četiri naslova nisu doslovno prevedena, dok njih 532 imaju preveden i spomenuti prijedlog *de*, kao na pr. *O slavi – De gloria* (LAA: 114). Rigidna statistika govori da hrvatska stoljetna tradicija prevodi i prijedlog iz naslova rimskih djela. Zbog iznimnosti njegova neprevođenja lako je predočiti gotovo sve te slučajeve u kojima je, moglo bi se reći, iznevjerena ta tradicija. *Leksikon antičkih autora* donosi: *Usporedba moga oca i Cicerona – De comparatione patris et Ciceronis* (LAA: 94), *Znanost aritmetike – De institutione arithmetica* (LAA: 102), *Znanost muzike – De institutione musica* (LAA: 102), te naslovi Ciceronovih djela: *Država – De re publica* (LAA: 113)⁵ i *Zakoni – De legibus* (LAA: 113) i govor *Za Vatinija – De Vatinio* (LAA: 113), potom *Život Julija Afričkog – De vita Iulii Africani* (LAA: 319), *Govor o obavljanju dužnosti pred narodom – De actionibus ad populum* (LAA: 336), *Otmica Prozerpine – De raptu Proserpinae* (LAA: 343), *Čuda Hispanije – De admirandis Hispaniae* (LAA: 355), *Sveti obred – De ritu sacrorum* (LAA: 457), *Jezične nedoumice – De dubio sermone* (LAA: 475), *Životopis Pomponija Sekunda – De vita Pomponii Secundi* (LAA: 475), *Pohvala cara Anastazija – De laude Anastasii imperatoris* (LAA: 500), *Rat kod Akcija – De bello Actiaco* (LAA: 511), *Općenje Marsa i Venere – De concubito Martis et Veneris* (LAA: 512), *Protiv obnavljanja cenzure – De censura non restituenda* (LAA: 532), *Odgovori na pitanja postavljena u pismima – De rebus per epistolam quaesitis* (LAA: 597), zatim naslovi nekih Svetonijevih djela: *Životi careva – De vita Caesarum* (LAA: 556), te fragmentarno sačuvano djelo: *Znameniti muševi – De viris illustribus* (LAA: 556) i izgubljeno: *Različite teme – De variis* (LAA: 556), a vrlo su rijetki slučajevi tipa: *Gramatika imenica i glagola – Ars de nomine et verbo* (LAA: 224). Nadam se da s mnogima dijelim uvjerenje kako je tih dvadesetak navedenih primjera bliže hrvatskom izrazu nego da im je bilo sprijeda prikrapano ono "O...". I sam je Tkalčević još 1860., uviđajući neusklađenost latinskog i hrvatskog izraza, objavljujući prijevod Ciceronova djela *Laelius sive De amicitia* njegov naslov preveo: *Laelij ili Razgovor o prijateljstvu* (Tkalčević, 1860:

⁴ Isto tako i LAA: 113, dok Vratović to djelo ne navodi (usp. Vratović, 2008: 94–98).

⁵ Kod Tronskog glasi: *O državi – De re publica* (1951: 391) i Vratović *O državi – De re publica* (2008: 78 i 97).

7).⁶ U predgovoru kaže: "Budući pako prevod ovaj namnjen ponajviše mladeži gimnazijalnoj, koja uči latinski jezik, gledao sam, da što točnije prevedem: rēč po rēč, gdje se je dalo; samo sam se ondē iznevērio točnosti, gdje mi je hērvatski jezik inače donosio, a svakako sam nastojao, da me čitatelj dobro razumije. Sve sam pako ovo zato učinio, da mladić uvidi, kako ima prevoditi" (Tkalčević, 1860: [5]). Odstupa od doslovnog "rēč po rēč" prevođenja samo tamo gdje je "hērvatski jezik inače donosio" zbog čitatelja i njegovoga lakšeg razumijevanja latinskog izraza. Gotovo to isto rekao je i Škiljan u predgovoru: "Problemi koji se pojavljuju kod uspostavljanja takvih popisa i pojedinih naslova u njima i kod njihova prevođenja stručnjacima su poznati, a čitaocima zacijelo ne bi bili zanimljivi. Ipak treba voditi računa o tome da je ponekad bibliografija nepotpuna, da se u različitim izvorima za pojedine autore navodi u različitim opsezima i oblicima, te da prijevodi naslova nisu uvijek mogli biti dokraja provjereni i u svim natuknicama ujednačeni" (Škiljan, 1996: XI). Teže je proniknuti na koju se neujednačenost ciljalo. Može se odnositi na slučajeve u kojima se odstupilo od nedefinirane prevodilačke tradicije ili vjerojatnije na one u kojima je dvojbena točnost prijevoda kao na pr.: *O opozivu Emilijeva zakona – Uti lex Aemiliana abrogaretur* (LAA: 168), *O senatskoj odluci donijetoj na prijedlog Orificijev – Ad senatus consultum Orifitianum* (LAA: 230), *O prihvaćanju Papirijeva zakona – Uti lex Papiria accipiatur* (LAA: 244), *O imetku Gneja Pompeja – Pro Cn. Pompei bonis* (LAA: 293), *O rodu Kasiodora – Ordo generum Cassiodorum* (LAA: 335) ili *O tome da su pučki edili nepovredivi – Aediles plebis sacrosanctos esse* (LAA: 338), odnosno primjeru s očitim tipfelerom *O sporu o slobodi – De liberali causa* (LAA: 461) ili pak s nejasnim i dvojbеним prevedom naslova: *Neronu nakon smrti majke Agripine – Apud Neronem de morte matris* (LAA: 316).⁷ Svakako to se ne odnosi na prijevode grecizama u naslovima latinskih djela⁸ i nadati se je da nisu u pitanju citirani prijevodi naslova s izostavljenim prenošenjem na hrvatski prijedloga *de* iz izvornika.

3.

I kad se zaviri u prijevode iz hrvatskog latinizma, ni oni ne pružaju ujednačenu prevodilačku praksu. Tako se u dvjema knjigama *Hrvatskih latinista* susreće devedeset i pet naslova koji započinju prijedlogom *de*, od kojih u četrdeset slučajeva nije preveden taj prijedlog, a preveden je u pedeset i pet slučajeva. S obzirom na prevoditelje sljedeća je situacija:

⁶ Tronski navodi: *Laelius de amicitia – Lelije* i *Cato Maior de senectute – Katon stariji* (1951: 394).

⁷ Škiljanov izraz "da prijevodi naslova nisu uvijek mogli biti dokraja provjereni i u svim natuknicama ujednačeni" možda se odnosi i na objavljivanje istog djela rimskog pisca s različitim prijevodima naslova, na pr. Plautova komedija *Aulularia* kao *Čup* i *Škrtac* i *Tvrđica*. Usp.: "Ova je komedija u Hrvatskoj prevedena pod naslovima: *Tvrđica*, *Škrtac*, *Čup*. Njezin je naslov u izvorniku *Aulularia*, što bi u doslovnom prijevodu glasilo *Komedija o lončiću*." <http://lektiregim.blog.hr>

⁸ Usp.: *O otrovnim životinjama – Theriaca* (LAA: 168), *O lovu – Cynegetica* (LAA: 245 i 430), *O ribolovu – Halieutica* (LAA: 430), *O putovanju morem – Nautica* (LAA: 430), *O Troji – Troica* (LAA: 432), *O ribolovu – Halieutica* (LAA: 451), *O ženskim organima – Gynaecia* (LAA: 605) i *O ratarstvu ili Georgike – Georgica* (LAA: 602; isto tako Tronski, 1951: 439 i Vratović, 2008: 125) što potvrđuje da je to u duhu hrvatskoga izraza.

Prevoditelj	Preveden prijedlog	Nije preveden prijedlog
Didović, Vinko	0	1
Dukat, Zdeslav	0	1
Gligo, Vedran	9	0
Gortan, Veljko	9	12
Ivšić, Stjepan	1	0
Jurišić, Hrvatin	0	10
Ladan, Tomislav	6	0
Lučić, Josip	0	3
Šop, Nikola	4	16
Torbarina, Josip	33	3
Vratović, Vladimir	0	1

Kad u životopisima latinista navodi njihova djela, Vratović nekada prevode taj prijedlog: *De Turcarum origine, moribus et rebus gestis – O podrijetlu, običajima i djelima turskim*, *De origine et incremento urbis Rhacusanae – O podrijetlu i napretku grada Dubrovnika* (Vratović, 1969: 322), *De origine et priscis Croatorum sedibus – O podrijetlu i drevnim sjedištima Hrvata* (Vratović, 1970: 702), a nekada ga ne prevodi: *De rapru Cerberi – Otmica Kerberova*, *De vita et gestis Christi – Kristov život i djela* (Vratović, 1969: 457-458), *De morte Christi – Smrt Kristova* (Vratović, 1969: 517). I Gortan tako postupa u životopisima naših latinista: *De situ Illyriae et civitate Sibenici – O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku* (Gortan, 1969: 117), *De humanitate et gloria Christi – O kristovoj čovječnosti i slavi*⁹, *De ultimo Christi iudicio – O posljednjem sudu Kristovu*, *De regno Dalmatiae et Croatiae – O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske* (Gortan, 1969: 228-229), *De origine successibusque Slavorum – O podrijetlu i zgodama Slavena* (Gortan, 1969: 545), *De viribus vivis – O živim silama*, *De lumine – O svjetlu*, *De continuitatis lege – O zakonu kontinuiteta*, *De lege virium in Natura existentium – O zakonu sila koje postoje u Prirodi* (Gortan, 1970: 310), ali *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum – Upućenje u čestit život prema primjeru svetaca*, *De laudibus Herculis – Pohvale Herakla* (Gortan, 1969: 228-229), *De republica ecclesiastica – Crkvena država* (Gortan, 1970: 9), *De Solis ac Lunae defectibus – Pomrčine Sunca i Mjeseca* (Gortan, 1970: 311). Neki prevoditelji nikada ne prevode taj prijedlog (Jurišić, Dukat, Didović, Lučić), ali ga drugi uvijek prevode (Gligo, Ladan, Torbarina), dok kod Gortana i Šopa preteže neprevođenje. Kad sam pregledao dvojezično izdanje poezije Jana Panonija ustanovio sam da se tu nalaze sedamdeset i četiri naslova koji započinju s prijedlogom *de* od kojih ga je Šop preveo u trinaest, a nije ga preveo u šezdeset i jednom slučaju. Kad se pažljivije pogledaju primjeri s prenesenim prijedlogom na hrvatski, može se zamijetiti da su neki upravo nezgrapni, kao na pr. *De superbia Xerxis – O oholosti Kserksovoj* (Česmički, 1951: 186-187), te i nedosljednost kako se vidi iz primjera kad Panonijeve identične naslove u dva epigrama: *De se ipso* (Česmički, 1951: 182 i 188) Šop prevodi: *O sebi i Opet o*

⁹ Gortan je pogrešno naveo jer naslov toga Marulićeva djela glasi: *De humilitate et gloria Christi M. Maruli opus*, (prvo izdanje Venetiis, 1519.) – *O poniznosti i slavi Kristovoj*, Split, 1989.

sebi. Marulićev naslov *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum* Glavičić prevodi: *Institucija*. Međutim naslove poglavlja, a ima ih 81 u šest knjiga i svaki počinje prijedlogom *de*, Glavičić ih sve donosi u prijevodu (Marulić, 1986-1987). Isti je Glavičićev postupak u prijevodu Marulićevih parabola: *Pedeset priča – Quinquaginta parabola* (Marulić, 1992: 331-382) i u svim ostalim prijevodima Marulićevih djela. To isto je učinio i Nikšić s naslovima poglavlja u prijevodu *Monoregije* Ivana Polikarpa Severitana (Severitan, 1998: 103-269). Nažalost nisu oni jedini nego se utapaju u većinu naših prevoditelja. Marulićevu pjesničku zbirku *Glasgowski stihovi* preveo je i priredio Darko Novaković, a objavila je 1999. Matica hrvatska. U toj zbirci, od 141 naslova, devetnaest ih počinje prijedlogom *de*, ali ga je Novaković samo u pet slučajeva preveo, dok ga je izostavio u ostalih četrnaest slučajeva, na pr.: *De Durato equo – Konj Dorat* (Marulić, 1992: 42-43), *De Diodoro statuario – Kipar Diodor* (Marulić, 1992: 44-45) ili *De Myrca puella – Djevojka Mirka* (Marulić, 1992: 58-59).

Nekoliko je djela hrvatskih latinista, čiji naslovi počinju s prijedlogom *de*, obrađeno u *Leksikonu hrvatske književnosti – djela*. Spomenut ću samo neke: *De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohach verissima historia – Najistinitija povijest o srazu Ugara s Turcima kraj Mohača*¹⁰, *De itineribus in Turciam libellus – Knjižica o putovima koji vode u Tursku*, *De mortalium felicitate dialogus – Dijalog o sreći smrtnika*, *De rebus Dalmaticis libri octo – O dalmatinskoj povijesti u osam knjiga*¹¹, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex – O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske u šest knjiga*, *De origine successibusque Slavorum – O podrijetlu i zgodama Slavena*, *De ultimo iudicio Marci Maruli sermo – Propovijed Marka Marulića o posljednjem Kristovom sudu*, *De pace religionis – O miru vjere*¹², *De republica ecclesiastica – O crkvenoj državi*¹³, *De consolatione – O utjesi*, *De Epidauru – O Epidauru*¹⁴, zatim: *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum – Upućenje u čestit život po primjerima svetaca*, *De raptu Cerberi – Otmica Kerbera*, *De Solis ac Lunae defectibus – Pomrčine Sunca i Mjeseca*, *De vita et gestis Christi – Život i djela Kristova* (LHKD, 2008: 99-105). I u tom najnovijem djelu, kao i ranije, izrazita je nedosljednost, pa i neka lakomisenost, te čudno neprovjeravanje postoji li već prijevod naslova konkretnog djela u našoj literaturi. Rekao bih da se morala provjeriti barem ona referencijalna i elementarna literatura kao što je *Leksikon hrvatskih pisaca*, a ne prepuštati se najmučnijem krčenju putova. Kad bi bili ti novi prijevodi bolji od postojećih, moglo bi ih se i prihvatiti. Međutim takvim se postupcima postiže upravo ono najlošije u prevodilačkom poslu – konfuzija jer lako se može pomisliti da je riječ o različitim djelima, a ne o prevoditeljskom nemaru.

¹⁰ Usp. *Najistinitija pripovijest o sukobu Ugara s turskim carem Sulejmanom kod Mohača* (LHP: 108). Stjepan Sršen je djelo preveo i 1990. objavio po naslovom: *Bitka na Mohačkom polju* (1526), Vinkovci.

¹¹ Usp.: *De rebus Dalmaticis libri octo – Povijesti Dalmatinskoj u osam knjiga* (Zenić, 2002: 145), te *O povijesti Dalmacije* (Kurelec, 2008: 47).

¹² Usp: *De pace religionis – O vjerskom miru* (LHP: 160).

¹³ Usp. *De republica ecclesiastica – Crkvena država* (Gortan, 1970: 22) i (LPH: 160), ali " (...) u svom se glavnom djelu *O crkvenoj državi* (De republica ecclesiastica, 1617-1622) istaknuo kao teolog, borac za crkvenu ravnopravnost i vjersku toleranciju (...)" (Mardešić, 1977: 457).

¹⁴ Usp.: " (...) i nedovršen spjev *O Epidauru* (De Epidauru) (...)" (Mardešić, 1977: 431). "Posebna se skupina epova bavi zavičajnom poviješću; takvi su nedovršeni epilij *De Epidauru* ("O Dubrovniku") Ilije Crijevića (1463.-1520.), te *Descriptio Ascrivienis urbis* ("Opis grada Kotora") Ivana Bolice (ili Bone, oko 1520.-1572.)" http://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatski_latinsti.

4.

Zastane li se nad bilo kojim od tih naslova, u kojima je u prijevodu prenesen i prijedlog *de*, a ne postoji i žanrovska odrednica toga djela, razvidno je da takvom naslovu nešto nedostaje i da ne pruža kompletnu informaciju o sebi. Za primjer evo poznato djelo Vinka Pribojevića: *O podrijetlu i zgodama Slavena* – odmah se čitatelj mora zapitati o kojoj se književnoj vrsti govori: epu, pjesmi, epigramu, poslanici, romanu ili nečem drugom. Ta nepotpuna informacija je daleko više iritantna nego kad bi se kojim slučajem navelo: *Podrijetlo i zgode Slavena* ili pak *Slavensko podrijetlo i zgode*. Da li bi takav prijevod iznevjerio originalni izraz? Uzme li se nasumice neki naslov iz Marulićevih *Institucija* primjerice *De inani gloria fugienda* Glavičić ga prevodi: *O tome kako se treba kloniti isprazne slave* (Marulić, 1986: 97), meni se čini da bi bilo bliže hrvatskom izrazu kad bi se to prevelo: *Izbjegavanje isprazne slave* – čime se ne umanjuje niti izdaje informaciju izvornika. Ima li se na umu, kako veli Tomasović: "Tradukološkim analizama uočavaju se i uspostavljaju književne odrednice prijevoda povrh ispitivanja jezične urednosti i točnosti u prijenosu izvornika" (Tomasović, 2008: 11), tada je nužno razgledati koliko se izostavljanje latinskog prijedloga *de* u prijevodu čuva točnost u prijenosu izvornika. Evo nekoliko Gortanovih primjera: *Ograničenje miraza u Dubrovniku – De mulierum dote Ragusii restringenda* (Gortan, 1969: 74-75), *Količina i plaćanje kunovine – De quantitate et solutione marturinarum* (Gortan, 1969: 74-75), *Cenzura knjiga – De librorum censura* (Gortan, 1970: 36-37) – nigdje nije iznevjerena informacija izvornika, a takvi su naslovi bliži hrvatskoj književnoj tradiciji naslovljavanja. Šop *De suis epigrammatis* Jana Panonija prenosi kao: *Moji epigrami* (Česmički, 1951: 180-181), zatim *De duobus Mathiae regis victoriis – Dvije pobjede kralja Matije* (Česmički, 1951: 238-239), te *De uva – Grožđe* (Česmički, 1951: 246-247) itd. Već sam gore donio neke primjere iz Novakovićeve prijevoda, a evo još nekoliko: *De sancto Stephano Protomartyre – Sveti Stjepan Prvomučenic*, *De templo S. Domnii olim Iovi dicato – Hram sv. Dujma, nekoć posvećen Jupiteru*, *De Marino in cęna dulciter canente – Martin, koji slatko pjeva na gozbi*, *De dracone marmoreo – Mramorni zmaj* (Marulić, 1999: 68-69) te: *De Mera, Proethi filia, a Iove uitiata et a Diana interfecta – Pretova kći Mera, koju je Jupiter obljubio, a Dijana ubila*, *De Chichia amasio Diane – Čičo, snubitelj Dijane* (Marulić, 1999: 72-73). Prevede li se naslov Marulićeva epigrama *De sancto Stephano Protomartyre* kao *O sv. Stjepanu Prvomučniku* tada bi se čitatelj odmah morao zapitati o kojem se žanru radi: propovijedi, pjesmi ili nečem trećem. To jasno ukazuje da informacija nije onakva kakvu zahtjeva hrvatski izraz. Istina je da se ni neprevođenjem prijedloga ne pruža čitatelju informacija o žanru, ali u izostavljanom primjeru čitatelj jednostavno prihvaća da to djelo nosi taj naslov. To znači da se ona uklapa u sustav hrvatskoga izraza ili podudarna je s duhom hrvatskoga jezika, odnosno Tkalčevićevim riječima: "kako hrvatski jezik donosi". Pogledaju li se naslovi djela hrvatskih pisaca od Marulića do naših dana zamijetit će se da su iznimni slučajevi poput onog Hektorovićeve *Od lika* (prijevod Ovidijeva djela *Remedia amoris*) i Paše Primoevića Latinčića *Od upućenja Riječi Božije* (prijevod Sannazarova epa *De partu Virginis*), ili naslovi pjesama, kao ona *Od veličanstava Božijeh* Ivana Gundulića, izostavljanje *pjesmalpjesan* je rezultat uobičajene štednje jer tvore dio zbirke koja obično ima tu odrednicu u naslovu. S tolikim stotinama

naslova djela, što su nam ih u poklad predali naši pisci, sasvim jasno je rečeno da duhu hrvatskoga izraza ne odgovara započeti naslova s prijedlogom *O... / Od...* Bilo bi poželjno i dobro kada bi i naši prevoditelji slijedili taj već dobro utrti put. Već je 1776. Rajmund Kunić u traktatu o prevođenju (*Operis ratio*), tiskanom ispred njegova prijevoda Homerove Ilijade (*Homeri Ilias Latinis versibus redita*) kritizirao ropske prijevode i nazivajući njihove prevoditelje najlošijima ("... nullos mihi interpretes minus fideles videri, quam eos, qui in oratoribus ac poetis de sua fide maxime gloriantur...") jer ne prenose duh izvornika. Prema njemu: "u najvećoj će mjeri biti vjeran samo onaj prevodilac '(...) qui ab archetypi virtutibus minime aberravit (...)', a to znači prevodilac koji se stvaralački unosi u idejni i stilski svijet originala. (...) Prijevodom izraziti *non solum eadem, sed etiam eodem modo* za Kunića je jedino opravdan način prenošenja umjetničkog teksta u drugi jezik. Dva udružena svojstva treba da ima dobar prijevod: vjernost originalu (*fides*) i originalni pjesnički duh (*venustus*)" (Vratović, 1971: 294-295). Dakle, dobar je samo *točan i tečan* prijevod.

ZAKLJUČAK

Kao jedini logičan zaključak nameće se tvrdnja da ne postoji tradukološka hrvatska tradicija glede prevođenja prijedloga *de* u naslovima djela na latinskom. Prevođenje prijedloga *de* na hrvatski dopustivo je samo kad se u naslovu navodi žanrovska odrednica ili neka druga apozicija. Ukoliko naslov ne sadrži nijedno od toga dvoga, preporučio bih put koji su nam pokazala vrsna prevodilačka pera Gortan, Šop, Novaković, Jurišić, Lučić, što je razvidno iz promatranih primjera. Duh hrvatskoga izraza u tim slučajevima zahtjeva neprevođenje prijedloga *de* i prevođenje latinskoga ablativa hrvatskim nominativom.

LITERATURA

Ivan Česmički, *Pjesme i epigrami*, preveo Nikola Šop, ed. Hrvatski latinisti, knj. 2., JAZU, Zagreb, 1951.

Veljko Gortan, *Hrvatski latinisti – Croatici auctores qui Latine scripserunt*, knj. 1, priredili V. Gortan i V. Vratović, PSHK, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.

Veljko Gortan, *Hrvatski latinisti – Croatici auctores qui Latine scripserunt*, knj. II., priredili V. Gortan i V. Vratović, PSHK, Matica hrvatska, Zagreb, 1970.

Iva Kurelec, *Dinko Zavorović šibenski humanist i povjesničar*, Gradska knjižnica "Juraj Šižgori", Šibenik, 2008.

LAA = *Leksikon antičkih autora*, priredio D. Škiljan, Latina & Graeca – Matica hrvatska, Zagreb, 1996.

LHKD = *Leksikon hrvatske književnosti – djela*, ur. D. Detoni-Dujmić, D. Fališevac, A. Lederer, T. Benčić-Rimay, Školska knjiga, Zagreb, 2008.

LHP = *Leksikon hrvatskih pisaca*, ur. D. Fališevac, K. Nemec, D. Novaković, Školska knjiga, Zagreb, 2000.

Franjo Maixner, "Predgovor", u: *Historia rimske književnosti*, Nakladom Mučnjaka i Senftlebena, Zagreb, V-VIII, 1884.

Ratimir Mardešić, "Novovjekovna latinska književnost", u: *Povijest svjetske književnosti*, knj. 2., Mladost, Zagreb, 1977, str. 405-480.

Marko Marulić, *Institucija I*, preveo, komentirao, priredio latinski tekst i dodao kazalo Branimir Glavičić, Književni krug, Split, 1986.

Marko Marulić, *Latinska manja djela I*, preveo, komentirao, priredio latinski tekst i dodao kazalo Branimir Glavičić, Književni krug, Split, 1992.

Marko Marulić, *Glasgowski stihovi*, preveo i priredio Darko Novaković, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.

Ivan Polikarp Severitan, *Monoregija*, prijevod B. Nikšić i Z. Blažević, Golden marketing – Narodne novine, Zagreb, 1998.

Dubravko Škiljan, "Predgovor", u: *Leksikon antičkih autora*, priredio D. Škiljan, Latina & Graeca – Matica hrvatska, Zagreb, 1996, str. V-XIII.

Adolf [Weber] Tkalčević, "Predgovor", u: *Prevodi klasikah latinskih*, Tiskom Dra Ljudevita Gaja, Zagreb, 1860, str. [3]-[6].

Adolf Tkalčević, *Prevodi klasikah latinskih* (tj.: Ciceron, Marko Tulije: *Laelij ili Razgovor o prijateljstvu...*, *Caton stariji ili O starosti*), Tiskom Dra Ljudevita Gaja, Zagreb, 1860.

Mirko Tomasović, *Tradukološki rasprave*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2008.

I. M. Tronski, *Povijest antičke književnosti*, preveo M. Kravar, Matica hrvatska, Zagreb, 1951.

Vladimir Vratović, *Hrvatski latinisti – Croatici auctores qui Latine scripserunt*, knj. 1, priredili V. Gortan i V. Vratović, PSHK, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.

Vladimir Vratović, *Hrvatski latinisti – Croatici auctores qui Latine scripserunt*, knj. 1I, (priredili V. Gortan i V. Vratović), PSHK, Matica hrvatska, Zagreb, 1970.

Vladimir Vratović, "Horacije u dubrovačkom pjesništvu 18. i 19. stoljeća", *Rad JAZU*, knj. 357, Zagreb, 1971, str. 275-352.

Vladimir Vratović, *Rimska književnost*, 2. neizmijenjeno izdanje, Biokova, Zagreb, 2008.

Milivoj Zenić, *U pohvalu od grada Šibenika*, Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", Šibenik, 2002.

Milan Žepić, *Pregled rimske književnosti od najstarijega vremena do propasti Zapadno-rimskoga Carstva*, izd. 4., Nakladni odjel hrvatske Državne tiskare, Zagreb, 1942.

IS IT NECESSARY TO TRANSLATE THE PREPOSITION *De* IN A TITLE?

SUMMARY

Titles of works written in Latin often begin with the preposition *de*, but there is rarely a point of reference or apposition that indicates the genre of the work. This type of title is idiomatic in Latin, but it should not be translated into Croatian literally, because it functions as incomplete information. Croatian translation tradition in this particular case is inconsistent: some translators do not translate the preposition *de*, while others do. The existence of literally translated titles (with the preposition *de* translated) shows that literal translations prevail. However, just the translations in which the preposition *de* is not translated are in line with the genius of the Croatian language. By not translating the preposition *de* in a title and by substituting the Latin ablative for a nominative, the naturalness on the Croatian translation is achieved.

KEY WORDS: *title, preposition 'de', translation, apposition*